

О. В. Юрченко

викладач кафедри фізики і кіберфізичних систем
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

НАУКОВЕ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. А. ЦЕРТЕЛЕВА У ТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Стаття присвячена висвітленню й деталізації літературно-етнографічної, освітньо-культурної та педагогічно-виховної діяльності М. А. Цертелева на посаді помічника попечителя Харківського навчального округу. Науковець висловлював передові погляди на те, що кожен народ заслуговує уваги науковців на дослідження його історії та творчості, він зібрав і видав пам'ятки народної української поезії з викладенням основних особливостей української для читачів, які не були знайомі з цією мовою.

Показано, що вивченням і популяризацією української народної творчості М. А. Цертелев займався у складних умовах політичної реакції, коли наукова думка зазнавала утисків. Доведено, що освітянин привернув увагу наукового загалу до необхідності вивчати твори народної словесності та спрямовував студентство на наукову творчість на цій ниві. Підкреслено, що дослідник підняв питання здатності української мови виражати усю гаму почуттів, наголосив на можливості й необхідності застосовувати її в усіх літературних жанрах. Видатний фольклорист вбачав основу подальшого культурного розвитку університетської спільноти в активному використанні народного спадку в науковій творчій діяльності. Виявлено, що освітянин сприяв формуванню українознавчих зацікавлень студентів, збиранню ними відомостей про Україну, а також написанню ними власних літературних творів.

Показано, що етнограф виокремив риси українського народного характеру, порівняв їх із властивостями російського народного характеру, зробив висновки про наявність як відмінностей, так і подібних рис. Підтверджено високий ступінь залученості студентської молоді до фольклористичних й етнографічних пошуків, вивчення культурно-історичного спадку українського народу та аргументоване виокремлення його серед інших народів Російської імперії. Проілюстровано значний вплив на розвиток наукових інтересів вихованців Харківського університету та стійку зацікавленість деяких із них питаннями етнографії й фольклористики в подальші роки державної служби.

У ході дослідження доведено, що педагог ініціював прогресивні зрушення в розумінні фольклорної спадщини як основи подальшого розвитку загальнокультурного процесу.

Ключові слова: попечитель навчального округу, М. А. Цертелев, культурно-історичний спадок, етнографія, фольклористика.

Постановка проблеми. Період геополітичного становлення та зміцнення державності поряд з орієнтацією внутрішньої політики на національне відродження, який переживає наша країна, ставить перед сучасною педагогічною наукою й практикою проблему виховання національної свідомості молоді. Актуальним представляється звернення до діяльності освітян минулих століть, які стояли біля витоків дослідження етнокультурної спадщини народу, концептуальне осмислення якої вже тоді сприймалося ними як основа духовного піднесення народу. Пробудження цього процесу в університетському середовищі починалося з розуміння необхідності реалізувати «національну єдність інтелігенції з народом». З огляду на це важливою виявляється діяльність тих представників інтелектуальної еліти, які усвідомлювали особливості «народного духу», своєрідність поетичного мислення народу, прагнули представити їх суспільному й науковому загалу, залучити над-

бання народної творчості до навчально-виховного процесу вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спадщина М. А. Цертелева досліджувалася сучасними літературознавцями та фольклористами, серед яких В. Ф. Горленко, О. І. Дей, С. Й. Грица, С. В. Мишанич.

Мета статті. Метою статті є висвітлення й деталізація внеску М. А. Цертелева як освітянина, який першим розпочав наукове вивчення українського народного епосу, оприлюднив найкращі його зразки, підкреслив естетичні можливості української мови й наполіг на актуалізації національної духовної традиції в літературній творчості. Наукового аналізу потребує його освітньо-виховна діяльність на посаді помічника попечителя Харківського університету, його вплив на виховання національної свідомості студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Протягом понад 100 років ефективно провадження державної політики у сфері народної освіти й адмі-

ністративне керівництво освітніми закладами реалізувалося за допомогою інституту попечительства. Запорукою успішної організації освітньо-виховного процесу була увага до соціально-економічних факторів і суспільно-політичних обставин, притаманних конкретному регіону та часу.

Значущість діяльності М. А. Цертелєва на посаді помічника попечителя навчального округу для української суспільності головним чином визначена літературно-етнографічною діяльністю. У Російському біографічному словнику зазначено, що «ім'я Цертелєва є більш відомим завдяки тому, що він став першим збирачем пам'яток народної малоруської поезії й одним з перших просвічених людей, які зуміли зрозуміти значення народної поезії та пробудити інтерес до її вивчення» [1, с. 482].

Микола Андрійович народився в мальовничому Хоролі Полтавської губернії. Навчався в Харківському й Московському університетах, після чого пов'язав своє життя з освітньою нивою. Спочатку був директором училищ, а з 1839-го по 1859 р. – помічником попечителя Харківського навчального округу, де в роки його роботи навчалися або викладали такі видатні науковці, як І. І. Срезневський, Н. І. Костомаров, А. Л. Метлинський.

М. А. Цертелєв був високоосвіченою людиною, добре знав погляди вчених Європи на народну творчість і звертав увагу співвітчизників на необхідність вивчати твори народної словесності: «...тільки ми з просвічених європейців залишаємося байдужими до цього предмету; усі інші намагалися й намагаються зберегти для нащадків залишки поезії народної. Невже ми будемо очікувати, поки чужоземці вкажуть нам те, що в нас під руками» [2, с. 271]. Свої погляди на необхідність такої роботи й загальнотеоретичні положення в філології освітянин виклав у декількох роботах про народну словесність, серед яких «Про твори древньої руської поезії», «Про старовинні малоросійські пісні», «Погляд на старовинні російські казки і пісні», «Про складання віршів старовинних руських пісень», «Лист до Максимовича» (про значення народної поезії).

Українська фольклористика завдячує М. А. Цертелєву тим, що він перший зібрав і видав «Досвід зібрання старовинних малоросійських пісень» (1819 р.). Як свідчить С. Єфремов у роботі «В тісних рямцях. Українська книга в 1798–1916 рр.» [3], це була одна з перших книг на українську тематику, видана в імперії.

Відзначаючи внесок М. А. Цертелєва в дослідження української епічної поезії, академік І. І. Срезневський писав: «...йому належить слава першого обнародування так званих дум, або

бувальщин: до нього ніхто в літературі не знав, що на Україні був і залишається під цим ім'ям свій народний епос, історичний і повчальний, надзвичайний своїм зовнішнім і внутрішнім характером...» [4, с. 28]. Сучасна дослідниця творчості М. А. Цертелєва М. М. Суздаль свідчить: «Повсюди, чи то на офіційному засіданні наукового товариства, чи в невимушеній атмосфері салону, князь виступав із промовами про українську народну творчість, її історичне й літературне значення, закликав звертатися до цього джерела» [5 с. 150]

Зазначимо, що це був час, коли, за словами історика Д. І. Багалія, «характер університетського управління й самоуправління різко змінився у зв'язку зі зміною урядових поглядів на університет – на мету, характер і засоби університетського викладання й науки» [6, с. 5]. Одним із наслідків політики активного спротиву суспільному прогресу, що була спрямована на збереження старих порядків й охопила всі галузі життя імперської держави, стала реакція і в освітньому середовищі – було проголошено охоронний принцип «самодержавство – православ'я – народність». Д. І. Багалій відзначав результат впливу «теорії офіційної народності» С. С. Уварова на освіту: «У науках університетського викладання, незважаючи на проголошений принцип народності, не було місця етнографії. Замість того щоб сполучити в гармонійному поєднанні державний і суспільний елемент, щоб один міг сприяти іншому, система гр. Уварова намагалася підірвати другий і поширити за його рахунок перший» [6, с. 34]. Наукова думка в епоху реакції переслідувалася, перебувала в «ученій летаргії» [7, с. 84]. Тому в умовах реакційних заходів царського уряду друкування матеріалів, які висвітлювали духовно-практичний досвід українського народу, вимагало певної громадянської мужності й наукової сміливості.

М. А. Цертелєв не лише зібрав і видав пам'ятки народної української поезії, а додав передмову, російсько-український словник, виклад основних особливостей «малоруського наріччя» для читачів, які не були знайомі з цією мовою. Освітянин справедливо вважав, що в народній творчості відзначається «поетичний геній народу, дух його, звичай часу, який описується» [8, с. 3], а «пам'ятки моралі та звичаїв, думок і почувань предків наших, <...> зберігають ще багато рис тієї оригінальності, яка відрізняє поезію одного народу від поезії іншого» [2, с. 272]. М. А. Цертелєв мав передові погляди на те, що кожний народ заслуговує уваги науковців на дослідження своєї історії та творчості. Зокрема, він бажав показати перед суспільністю «силу почуттів і красу зображення співців Малоросії» [8, с. 3]. Педагог порівнював

українські думи з найкращими надбаннями світової культури, такими як «Романси Трубадурів», «пісні древніх Скальдів» [8, с. 3], «Іліада» [8, с. 16] тощо, і наполягав на тому, що всі ці твори «містять у собі багато виразів і думок, якими вони полонять новітніх письменників» [8, с. 3].

В аспекті нашого дослідження підкреслимо, що вчений, чия висока кваліфікація серед наукової суспільності була підтверджена нагородою від Російської Академії наук «за деякі видані ним роздуми й зауваження про народні пісні» (стосовно творів російської народної словесності), сміливо виступив на захист української мови. М. А. Цертелев увиразнив у минулі часи її вагу як самостійної мови й висловив впевненість у її естетичних можливостях у часи, сучасні освітянину, на жаль, уже в статусі «наріччя». Так, педагог писав: «Заради справедливості слід відмітити, що наріччя Малоросійське, яке було колись мовою окремою й володарює в південних краях вітчизни нашої, не менше інших є здатним до поезії» [8, с. 4].

Пильно придивляючись до оцінки М. М. Суздаль творчості освітянина, оприлюднення М. А. Цертелевим свого відношення до української мови, а саме, що «він сам зазначав, дещо побоювався реакції столичного товариства з його вишуканими смаками, ба більше – навіть перепошував за «дивність і неприємність наріччя» [5, с. 150], дозволимо собі не погодитися з цим зауваженням. Після уважного прочитання першоджерела бачимо, що Микола Андрійович виразно висловлював незгоду з вірогідними поглядами російського суспільства на українську мову як на «дивне і неприємне наріччя», а не перепошував за ці нібито наявні якості: «Наріччя розглянутих віршів для більшої частини росіян може видатися дивним і неприємним, проте з цього несправедливо було б вивести, що й самі вірші дивні й нікуди не годяться» [8, с. 4].

Історик-джерелознавець М. М. Суздаль справедливо стверджує, що освітянина «сприймали як шанувальника української культури» [9, с. 63]. Відома організаційна підтримка помічником попечителя університету справи українського національного піднесення. Зокрема, аналіз епістолярної спадщини князя свідчить про всебічне сприяння діячам культурного відродження. Так, Т. Г. Шевченко звертався до педагога по допомогу у справі формування офіційної думки про необхідність мати в бібліотеці університету його серію гравюр «Живописна Україна». В листі до Миколи Андрійовича Тарас Григорович писав: «Князю мій сіятельний! Якби Господь допоміг мені завершити те, що я розпочав, тоді склав би я руки, і – в могилу. Так ось почати-то я почав, а вже як закінчу – не знаю, тому що без людей і грошей нічого не зможу.

Будьте ласкаві, помагайте мені, у вас і сила, і слава, і ви любите ту землю, яку я тепер почав малювати» [10, с. 29] Т. Г. Шевченко ділився із М. А. Цертелевим своїми творчими планами на відтворення в живописній формі картин української культури, історичних подій: «Ось як я її (Україну) рисую. Спершу види, чи то історією, чи то красою прикметні, вдруге, народний бит так, як він тепер єсть, втретє, історію, все те, що робилося на нашій Україні колись-то» [10, с. 29]. Микола Андрійович допоміг «набрати субскрибентів» і невдовзі Т. Г. Шевченко отримав замовлення на цю серію гравюр від Харківського університету.

Не менш важливою, ніж наукова й суспільна, була освітянська діяльність М. А. Цертелева. Як помічник попечителя, князь М. А. Цертелев справив вагомий вплив на формування культурних запитів студентської молоді та її поглядів на соціальну роль літературної творчості. Микола Андрійович брав діяльну участь у вихованні студентів, влаштовуючи літературні вечори у власному домі. Виходячи з того авторитету, який мав освітянин для університетського життя, студенти саме в ньому вбачали «справжнього попечителя» [11, с. 111]. Колишній студент згадував: «Він був віднесений тодішніми нашими університетськими словесниками до літераторів. <...> Міцним з його праць залишалися народні пісні, яких він вважається першим збирачем і видавцем» [11, с. 111]. На ці літературні вечори запрошувалися ректор, декани й професори, що займалися викладанням гуманітарних дисциплін, студентська молодь, яка навчалася на філологічному та юридичному факультетах. Студенти читали свої твори, після чого їх аналізували викладачі, на літературних бесідах відбувався обмін думками. Серед запрошених на літературні вечори професорів слід відзначити особливий вплив на студентів професорів І. І. Срезневського й А. Л. Метлінського, які були «душею бесід» [11, с. 111]. Спільними зусиллями професорів університету й освітян, серед яких був і М. А. Цертелев, «найпринаднішою рисою студентства того часу стало «захоплення літературою й самостійні вправи в ній» [7, с. 92].

Так, майбутній державний діяч О. І. Льовшин, тодішній студент Харківського університету, випустив свою книгу «Листи із Малоросії», в передмові до якої вказав, що «листи мої заслужили схвалення учених людей. Вони знайшли в них щось цікаве й радили видати їх» [12, с. 1]. В «Листах» він називав Україну «землею, яка була тереном голосних перемог наших, <...> прославилася мужністю синов своїх, освітилася зарею просвітництва й почала швидкий політ свій, який підніс її на височенну ступінь слави і величі» [12, с. 1]. Виходець з Тульської

губернії, навчаючись у середовищі українського студентства, майбутній етнограф впевнився в тому, що «малоросіяни полум'яно люблять вітчизну свою і пам'ятають славу предків своїх» [12, с. 65], «військовий дух древніх козаків не згаснув в нащадках їх. <...> Вони завжди з радістю ідуть боротися за віру, <...> землю, на якій вони народилися, змужніли і на якій звикли згадувати голосні справи Наливайок і Хмельницьких» [12, с. 66]. В аспекті нашого дослідження вагомим є те, що вихованець Харківського університету спробував осмислити питання про схожість і відмінності між українцями та росіянами, змалював риси народного характеру перших. Серед характерних позитивних рис виділив те, що «малоросіяни правдиві, в словах тверді й мужні». Тодішній студент О. І. Льовшин показав добру обізнаність з теоріями, які пояснювали залежність народного духу від історичних обставин, географічних особливостей середовища існування народу, політичних умов і виховання. Зокрема, він писав: «...образ правління, виховання, клімат і розташування, сильно впливаючи на природу людську, викликають відмінності як у моральному, так і в чуттєвому станах... Звідси різноманіття у вірі, моралі, образі життя й обрядах людей» [12, с. 57]. Загальний висновок, зроблений О. І. Льовшином стосовно неминучості національного різнобарв'я, такий: «...різноманіття необхідно існує між одноплемінними поколіннями і навіть підданними однієї Держави, проте жителями різних країн» [12, с. 57]. Констатуючи факт, що росіяни та малоросіяни належать до слов'ян, майбутній товариш міністра внутрішніх справ ще студентом зробив висновок про те, що «мораль їх відмінна, звичаї відрізняються, закони неоднакові», є «дуже відчутна різниця між сими двома галузями одного народу як у вдачі, так і в традиціях» [12, с. 58]. За властивості, які вигідно вирізняють її з-поміж сусідніх народів, «сплачено ціною крові предків» [12, с. 59]. Вельми цінним представляється висновок вихованця університету стосовно української політичної самостійності: «...декілька віків Малоросія складала войовничу й незалежну від Росії державу, <...> яка довго не мала інших законів, крім вроджених людині, інших постанов, крім свободи, рівності, простого й дружнього життя козаків» [12, с. 59]. Ключовою верствою «малоросійського народу» були «козаки, які пишалися сією назвою – славною в літописах світу» [12, с. 60]. Привертають увагу думки майбутнього письменника стосовно української мови, яка, на його думку, «є самим віддаленішим наріччям мови Російської» [12, с. 77], проте автор твору виражає нерозуміння того факту, що «небагато учених Малоросіян користується їм у творах. Отже, майбутній держав-

ний діяч ще студентом підняв проблему усвідомлення необхідності використання української мови в письмовому мовленні, усталення правил граматики. О. І. Льовшин висловив надію на розвиток і української мови, і науки: «...якщо генії цього краю звернуть на неї увагу <...>, тоді Малоросіяни у славі учених творів своїх, може бути, будуть змагатися з самими просвіченими народами Європи» [12, с. 78]. Надзвичайно важливим є звернення уваги на потребу повернення в лоно рідної культури інтелігенції, майже усі представники якої залишили власне наріччя.

Підкреслимо, що студенти справедливо вважали Харків головним містом «розумового руху південноросійської народності» [13, с. 231]. Однією з важливих передумов цього здобутку вони визнавали діяльність Миколи Андрійовича: «Студенти були переважно уродженці Малоросії; на кафедрах нерідко лунали слова з явним малоросійським акцентом; усюди навколо – малоросійський говір. У Харкові жив у той час Цертелєв – він дав перший поштовх до збирання південноросійських народних пісень» [13, с. 232]. Одним із підтверджень цієї думки було видання в тому ж 1819 році, коли було надруковано збірку М. А. Цертелєва, «Трудів студентів, любителів вітчизняної словесності» [7, с. 94].

Отже, посилена увага М. А. Цертелєва як помічника попечителя навчального округу, так і однодумців-професорів, які мали спільні погляди на важливість збирання і вивчення творів народної словесності, а також однакову точку зору на значущість фольклорної спадщини як основи подальшого розвитку літературного процесу та роль народної творчості для сучасної культури, вплинули на формування культурної ідентифікації студентів Харківського університету та розвиток їхньої свідомості.

Як відомо, в європейському романтизмі було виокремлено етапи його розвитку: преромантичний і власне романтичний; перший з них характеризувався зацікавленням, збиранням і виданням спадщини усної народної творчості, на другому етапі гуманітарії «розглядали його як дієвий чинник творення та демократизації нової національної культури, вбачали в ньому вираження творчого духу народу, глибокої історичної пам'яті й багатого культуротворчого потенціалу» [14, с. 55]. Аналіз наукового доробку вченого свідчить, що однією з головних його ідей була базисна думка про те, що у творчості народу відбивається історична доля, дух, звичаї, поетичні таланти тощо й що ця спадщина повинна бути збережена. Не менш важливою ознакою романтичного світогляду Миколи Андрійовича було й те, що освітянин вбачав у народній творчості глибинну основу подальшого розвитку культури. Так, у «Листі до Максимовича» він виразно змалював значення вітчизняної куль-

турної спадщини: «Скажу сміливо, що той, хто бажає стати добрим вітчизняним письменником й особливо вітчизняним поетом; хто бажає дати, <...> народний колорит своїм творам, той не повинен вважати дрібницею вітчизняні перекази й пісні, а зобов'язаний вслухуватися в них якомога більше» [2, с. 272].

Таким чином, спираючись на проведений нами аналіз творчості М. А. Цертелєва, можна зробити висновок, що українська, як і західноєвропейська концептуалізація цієї історичної епохи мають спільною ознакою те, що «Романтизм навчився цінувати вітчизняний культурний спадок і звернувся до творчості народу як джерела естетичних цінностей, як до творчого праджерела» [15, с. 25].

Висновки. Проведений науковий пошук й аналіз творчого доробку освітянина дає підставу стверджувати, що М. А. Цертелєв став не тільки першим збирачем українських епічних творів і вперше видав їхню збірку, а й органічно поєднав це з освітянсько-виховною роботою на державній посаді помічника попечителя Харківського університету. Показано, що вивченням і популяризацією української народної творчості М. А. Цертелєв займався в складних умовах політичної реакції, коли наукова думка зазнавала утисків. Шляхом наукової аргументації педагог доводив, що кожний народ має власну унікальну культуру, якості якої обумовлені історичним шляхом, пройденим цим народом. Доведено, що освітянин звернув увагу наукової спільноти на необхідність вивчати твори народної словесності. Показано, що етнограф виокремив риси українського народного характеру, порівняв їх із властивостями російського народного характеру, зробив висновки про наявність як відмінностей, так і подібних рис. М. А. Цертелєв визначив відмітні ознаки українських пісень, виділив засоби, якими досягається їхня виразність. Підкреслено, що дослідник підняв питання здатності української мови виражати всю гаму почуттів, наголосив на можливості й необхідності застосовувати її в усіх літературних жанрах. Встановлено, що освітянин підтримував Т. Г. Шевченка у створенні художньої колекції, присвяченій українській історії та культурі. Підкреслено, що М. А. Цертелєв сприяв утвердженню романтичного світогляду на українських теренах як основи національного відродження. Виявлено, що освітянин сприяв формуванню українознавчих зацікавлень студентів, збиранню ними відомостей про Україну, а також написанню студентами власних літературних творів. Педагог ініціював прогресивні зрушення в розумінні фольклорної спадщини як основи подальшого розвитку літературного процесу, отже, своєю творчістю поклав початок процесу національного відродження, сприяв національному вихованню студентства.

Список використаної літератури:

1. Русский биографический словарь в 25 т. (1896–1918). Санкт-Петербург : Тип. В. Безобразова и Ко, 1913. Т. 25. 495 с.
2. Цертелєв Н. А. О народных стихотворениях (Письмо к г. Максимовичу). *Вестник Европы*. 1827, май и июнь. С. 270–278.
3. Єфремов С. О. В тісних рамках. Українська книга 1798–1916 рр. Український науковий інститут книгознавства. Київ : Держ. Трест «Київ Друк» (1-ша фотолітодрук.), 1926. 29 с.
4. Кирдан Б. П. Собиратели народной поэзии. Из истории украинской фольклористики XIX в. / отв. ред. В. М. Гацак. Москва : Наука, 1974. 280 с.
5. Суздаль М. М. «Опыт собирания малороссийских песен» М. Цертелєва в історіографії та суспільній думці. *Український історичний журнал*. 2014. № 6. С. 149–164.
6. Багалеї Д. І. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам) / проф. Д. И. Багалеї. Харьков : Паровая тип. и литогр. Зильберберг, 1893–1898–1904. Т. 2 (с 1815 по 1835 год). 1904. IV, 1136 с.
7. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905), составленный профессорами Д. И. Багалеєм, Н. Ф. Сумцовым, В. П. Бузескулом. Харьков : Тип. Адольфа Дарре, 1906. 329 с.
8. Цертелєв Н. А. Опыт собрания старинных малороссийских песен. Санкт-Петербург : Тип. Карла Крайля. 1819. 64 с.
9. Суздаль М. Микола Цертелєв в українському культурному просторі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. 2019. Т. 30 (69). № 2. С. 60–65.
10. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6 т. / ред. М. Г. Жулинський. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 6. 632 с.
11. Де-Пуле М. Харьковский университет и Д. И. Каченовский. *Вестник Европы*. 1874. Т. 45. С. 75–115.
12. Левшин А. И. Письма из Малороссии, писанные Алексеем Левшиным. Харьков : Университетская типография, 1816. 206 с.
13. Неслуховский Ф. К. Из моих воспоминаний. *Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців*: у 2 т. Т. 1 / укл. Б. П. Зайцев та ін. Харків : Сага, 2011. С. 208–241.
14. Кирчів Роман. Концепт «переромантична і романтична фольклористика». *Міфологія і фольклор*. 2014. № 3–4. С. 55–72.
15. Эстетика немецких романтиков / сост. Л. В. Михайлова ; ред. М. Ф. Овсянников и др. Москва : Искусство, 1986. 736 с.

Yurchenko O. The Ukrainian folklore scientific forming is as an aspect of M. A. Tsertelev educational activity in the creation of Ukrainian identity

The article is devoted to the coverage and detailing of literary-ethnographic, educational-cultural and pedagogical-educational activity of M. A. Tsertelev as an assistant trustee of the Kharkiv educational district. The scientist expressed leading views on the fact that every nation deserves the attention of scientists to study its history and work. Thus, he collected and published monuments of folk Ukrainian poetry outlining the main features of Ukrainian for readers who were unfamiliar with this language.

It is shown that M. A. Tsertelev studied and popularized Ukrainian folk art in difficult conditions of political reaction, when scientific thought was oppressed. It is proved that the educator drew the attention of the scientific community to the need to study the works of folk literature and directed students to scientific work in this field. It is emphasized that the researcher raised the issue of the ability of the Ukrainian language to express the full range of feelings, stressed the possibility and necessity to apply it in all literary genres. The outstanding folklorist saw the basis for further cultural development of the university community in the active use of folk heritage in scientific and creative activities. It was found that the educator contributed to the formation of students' Ukrainian studies interests, their collection of information about Ukraine, as well as the writing of their own literary works by students.

It is shown that the ethnographer singled out the features of the Ukrainian folk character, compared them with the properties of the Russian folk character, made conclusions about the existence of both differences and similar features. The high degree of student youth involvement in folklore and ethnographic research, study of the Ukrainian people cultural and historical heritage and its substantiated separation among other peoples of the Russian Empire is confirmed. The significant influence on the scientific interests development of the Kharkiv University students and the steady interest of some of them in issues at ethnography and folklore in the subsequent civil service years are illustrated.

In the course of the research it was proved that the teacher initiated progressive shifts in the understanding of folklore heritage as a basis for further development of the general cultural process.

Key words: trustee of the educational district, M. A. Tsertelev, cultural and historical heritage, ethnography, folklore.